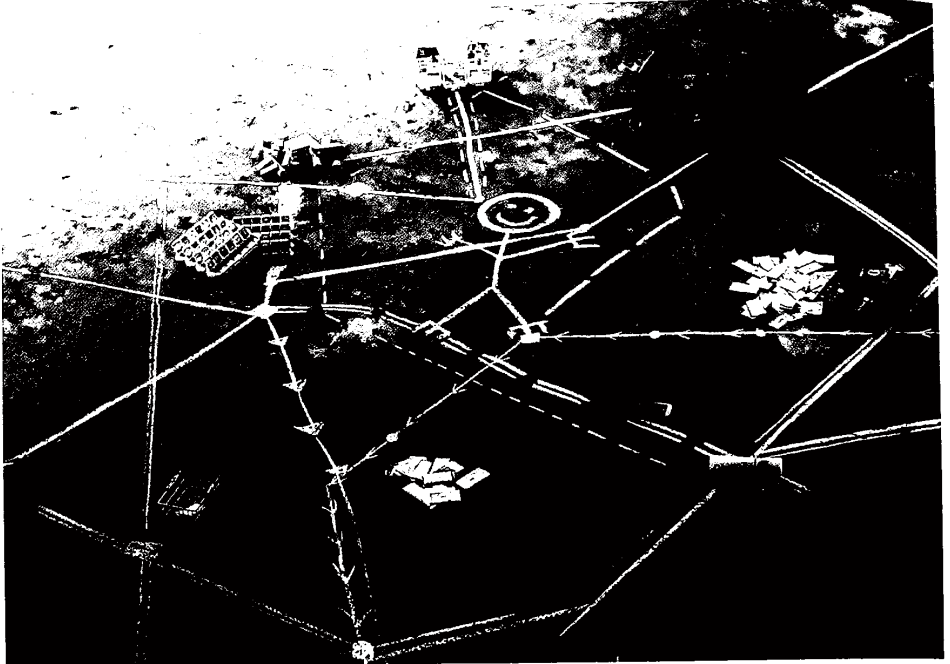

De capabilitybenadering en het sociaal werk: wederkerige partners?

Erik Jansen, Anthonie Brummel en Lisbeth Verhaar

- 5.1 Inleiding – 68
 - 5.1.1 Kritische lens – 69
- 5.2 Kijken vanuit de capabilitybenadering naar de praktijk van het sociaal werk – 69
 - 5.2.1 Relatie tussen individu en omgeving – 69
 - 5.2.2 Een integrale benadering van menselijk functioneren – 71
 - 5.2.3 Keuzemogelijkheden – 72
 - 5.2.4 Structurele patronen van sociale ongelijkheid – 75
- 5.3 Kijken vanuit het sociaal werk naar de capabilitybenadering – 76
 - 5.3.1 Wat de professional wel en niet kan doen – 77
 - 5.3.2 De bekende thema's in het sociaal werk – 78
 - 5.3.3 De gangbare benaderingen in het sociaal werk – 78
 - 5.3.4 Nu komt er alweer iets nieuws bij – 79
 - 5.3.5 Samenwerken en de betekenis voor mijn praktijk – 80
- 5.4 Een gemeenschappelijk kader – 80
- 5.5 Conclusie – 82
- Literatuur – 83

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk werken we allereerst de volgende vraag uit:

- Welke vragen werpen zich op als een sociaal werker of sociaal onderzoeker de capabilitybenadering wil gebruiken in het eigen kennisdomein?

Deze eerste vraag is van belang om uitspraken te kunnen doen over wat je als sociaal werker aan de capabilitybenadering kunt hebben. Zoeken naar bruikbare aanknopingspunten is geen puur theoretische of wetenschappelijke aangelegenheid. Het is ook een ethische oefening.

- Omdat de capabilitybenadering tevens bedoeld is als een moreel kompas, met vrijheid en sociale rechtvaardigheid als ijkpunten, is het ook nodig om te onderzoeken hoe het sociaal werk zich daartoe verhoudt.

Dat is de tweede vraag waar we ons in dit hoofdstuk over buigen. In dit hoofdstuk bakenen we vanuit beide kijkrichtingen thema's af die kunnen helpen bij het lezen en gebruiken van de hoofdstukken die volgen.

5.1.1 Kritische lens

In dit hoofdstuk hanteren we de capabilitybenadering als kritische lens op het sociaal werk.¹

Op basis van de vraag wat de capabilitybenadering het sociaal werk te bieden heeft, bespreken we waar de logische aangrijpingspunten liggen voor de toepassing van de capabilitybenadering in het sociaal werk. We starten vanuit het idee dat de capabilitybenadering een lens biedt om naar het sociaal werk en zijn praktijken te kijken. Wat zien we als we vanuit de capabilitybenadering naar sociaal werk kijken? De metafoer van de lens is ook bruikbaar op een andere manier: als optisch instrument kun je er namelijk vanaf twee kanten in kijken.

➊ **Wat zien we als we vanuit de capabilitybenadering naar sociaal werk kijken?**

Wat zien we als we vanuit het sociaal werk naar de capabilitybenadering kijken?

5.2 Kijken vanuit de capabilitybenadering naar de praktijk van het sociaal werk

De kern van de capabilitybenadering betreft de mate waarin een persoon in staat is zijn mogelijkheden naar keuze en voorkeuren om te zetten in functioneren.

Dit proces van 'omzetten' wordt ook wel het conversieproces² genoemd (Robeyns 2005, 2016; Sen 1999, 2009). In het algemeen zijn er vier aandachtsgebieden waar de capabilitybenadering aansluit bij de praktijk en theorie van het sociaal werk (zie ook Jansen en Verharen 2017).

Aansluiting van de capabilitybenadering bij praktijk en theorie van sociaal werk

1. de relatie tussen individu en omgeving
2. een integrale benadering van menselijk functioneren
3. keuzemogelijkheden
4. structurele patronen van sociale ongelijkheid

In de volgende paragrafen bespreken we deze vier aandachtsgebieden en geven we een eerste aanzet tot een concretisering van de relevantie voor het sociaal werk.

5.2.1 Relatie tussen individu en omgeving

Het eerste aandachtsgebied gaat over de wisselwerking tussen individu en omgeving. Het betreft de invloed van persoonlijke kenmerken, kenmerken van de (fysieke) omgeving en kenmerken van de sociale wereld op hoe iemand de eigen hulpbronnen omzet in waardevolle mogelijkheden voor het leven waar hij of zij naar streeft.

¹ We hanteren de term sociaal werk in de brede betekenis: sociaal werk verwijst naar het ondersteunen, intervensiëren en bemiddelen in het sociaal functioneren van mensen (Ewijk 2014) en zijn werkteerrein valt grotendeels samen met het sociale domein. Sociaal werkers zijn alle betrokkenen in welzijn, samenleven en zorg die een rol hebben in het realiseren van sociaal werk. De term kan, indien gewenst, vervangen worden door 'sociale professional'.

² In ► H. 3 introduceren we dit concept in een breder theoretisch kader.

We kunnen dit zogeheten conversieproces beschrijven als een omzetting van 'grondstof' naar kwaliteit van leven ofwel functioneren. Bij persoonlijke conversiefactoren gaat het om zaken of eigenschappen die voortkomen uit de persoon zelf, wie iemand psychologisch of biologisch is. Denk aan intelligentie, een beperking of een bijzonder talent. Bij omgevingsconversiefactoren gaat het om zaken uit de fysieke omgeving van de persoon, zoals huisvesting, de inrichting van de leefomgeving, maar ook infrastructuur en het klimaat. Bij sociale conversiefactoren gaat het om sociale en culturele zaken, zoals de instituties, beleid of wetgeving, onderwijs maar ook simpelweg andere mensen in de directe omgeving en hoe zij aanwezig of georganiseerd zijn.

Deze persoonlijke, omgevingsgerelateerde en sociale conversiefactoren hebben gemeen dat ze van invloed zijn op de *mogelijkheden* van individuen, de *keuzes* die deze individuen maken en of zij deze keuzes in de praktijk kunnen verzilveren. Deze conversiefactoren zijn beperkend of verruimend voor de mate waarin iemand het leven kan vormgeven op de manier die hij of zij wenst. Die verruiming of beperking kan op een directe manier vorm krijgen, bijvoorbeeld als de aanwezigheid van drempels die het iemand met een fysieke beperking onmogelijk maken om een gebouw binnen te gaan. Maar de verruiming of beperking kan ook op een indirecte meer omfloerste wijze vorm krijgen. Bijvoorbeeld als laaggeletterdheid iemand belemmert het verkiezingsprogramma van een politieke partij te begrijpen en deze persoon daarmee zijn of haar stemkeuze niet goed kan afwegen.

Hulpbronnen of conversiefactoren?

Het onderscheid tussen hulpbronnen en conversiefactoren is niet altijd eenduidig. Hulpbronnen zijn middelen voor het uitbouwen van een waardig leven. Je kunt hierbij denken aan economisch, cultureel en sociaal kapitaal. Deze hulpbronnen kunnen echter ook weer invloed hebben op het *proces van omzetting*. Ze fungeren dan als conversiefactoren. Het is nog ingewikkelder: of je te maken hebt met een hulpbron of een conversiefactor is afhankelijk van waar je op dat moment naar kijkt.

Bijvoorbeeld, wanneer je menselijke relaties centraal stelt en als waardevol op zichzelf ziet, dan zou je het cultureel kapitaal van mensen in de vorm van het goed aangesloten zijn op lokale gewoonten, normen en waarden, kunnen zien als een belangrijke *hulpbron* die mensen kunnen omzetten in betekenisvolle relaties met anderen. Betekenisvolle relaties hebben, is in dat geval een doel op zichzelf. Als je echter het volgen van onderwijs centraal stelt, dan zou je het goed aangesloten zijn op diezelfde normen en waarden, het culturele kapitaal dus, kunnen zien als helpend om het ontwikkelingsproces in het onderwijs soepeler te laten verlopen. Daardoor zal iemand minder snel in conflict komen met andere studenten en docenten en makkelijker aansluiting vinden, want hij of zij deelt de normen en waarden van anderen. In dat geval kunnen we het cultureel kapitaal dus zien als *conversiefactor*. Het helpt dan om betekenisvolle relaties in stand te houden als *middel* om onderwijs te kunnen genieten.

De complexe interactie tussen individuele en contextuele factoren

Oog hebben voor de interactie tussen individuele en contextuele conversiefactoren is een van de krachten van de capabilitybenadering. Zoals we in ►H. 3 uiteengezet hebben, is een capability een begrip dat naar meer verwijst dan alleen iemands individuele capaciteit tot iets. Als we het bijvoorbeeld hebben over de capability om onderwijs te genieten, gaat het niet alleen over het vermogen van een individu om te leren en zich daarin te ontwikkelen. Het gaat dan ook over het voorhanden of toegankelijk zijn van een school, of het beschikbaar zijn van adequate leermaterialen. Als het ontbreekt aan de individuele component (het vermogen tot

leren) of als de contextuele component beperkt is (de beschikbare mogelijkheden tot leren), kunnen we spreken van een gebrek aan de capability voor educatie. Erger wordt het nog als er aan beide kanten iets schort.

Sen (2009) noemt een capability een in de grond sociaal verankerd concept: het gaat om de interactie tussen een individu, met zijn vermogens, en de mogelijkheden in de situatie waarin hij of zij zich beweegt.

- » Een individu is niet los te zien van de context, en een evaluatie van het vermogen van iemand om deel te nemen aan het leven in de samenleving betekent impliciet ook een evaluatie van die samenleving zelf. (Sen 2009)

En het sociaal werk?

Voor het sociaal werk is het van belang om een individu altijd in relatie tot zijn of haar context te zien. Niet alleen de context van bijvoorbeeld het gezin of het sociale netwerk, maar ook een bredere context, zoals de wijk waar iemand woont of wetgeving die invloed heeft op de keuzes die iemand al dan niet kan maken (Snellen 2014). Die focus deelt het met de capabilitybenadering. Het onderscheiden van de verschillende conversiefactoren kan behulpzaam zijn om in de praktijk deze gelaagdheid in en interactie tussen omgeving en individu te onderscheiden. Conversiefactoren kunnen helpend of remmend werken. Sociaal werk moet helpende conversiefactoren aanspreken voor de ontwikkeling van mensen. Maar het mag duidelijk zijn dat het ook een taak van het sociaal werk moet zijn om te signaleren en zo nodig actie te ondernemen als factoren remmend zijn of negatief uitwerken voor mensen.

5.2.2 Een integrale benadering van menselijk functioneren

Het tweede aandachtsgebied is het capabilityperspectief als integrale benadering van kwaliteit van leven. Het centrale uitgangspunt hierbij is meervoudigheid: *elk menselijk leven kent verschillende waardevolle kanten en elk individu legt eigen prioriteiten en kiest zelf welke waarden hij of zij wil nastreven*.

Om in te kunnen inschatten hoe het is gesteld met de kwaliteit van leven van een persoon moeten we dus integraal kijken naar deze waarden en prioriteiten. Alleen de persoon zelf kan hiervoor de maatstaf vormen. Diens keuzes hebben gevolgen voor hoe aspecten van levenskwaliteit gewogen moeten worden. Aspecten van levenskwaliteit kunnen nimmer tegen elkaar worden weggestreept. Zo kan iemand een carrière verkiezen boven het investeren in relaties met vrienden, maar een carrière kan niet compenseren voor een gevoel van gebrek aan vriendschappen. Capabilities staan voor niet-verrekenbare waardevolle aspecten van het leven.

Verstrengeling en afhankelijkheid van capabilities of functionings

Aan de andere kant kunnen er ook juist afhankelijkheden *tussen* capabilities en/of functionings bestaan. De lijst met de tien centrale capabilities van Nussbaum (2011) (zie ► H. 3) laat dit zien. Nussbaum beschouwt deze capabilities als theoretisch te onderscheiden, maar als in de praktijk onderling verweven. Denk bijvoorbeeld aan de capability om een 'gezond leven' te leiden. Het is niet moeilijk daar de samenhang te zien met de capability 'in het eigen onderhoud voorzien': als iemand een laag inkomen heeft, zal deze persoon minder mogelijkheden hebben om gezond te eten en dat heeft invloed op zijn of haar lichamelijke gezondheid.

In de verschillende hoofdstukken in dit boek die ingaan op de toepassing van de capabilitybenadering worden dit soort afhankelijkheden tussen afzonderlijke capabilities en functionings dieper uitgewerkt. In veel van de casussen in het boek, zijn capabilities en/of functionings verstrengeld aanwezig. Het is niet altijd eenvoudig om die verstrengeling te ontrefelen. Maar juist deze onderlinge afhankelijkheid en de samenhang tussen capabilities en functionings maken de realiteit uit van het leven dat mensen leiden. Vaak vertroebelt deze verstrengeling de discussie over de manier waarop we sociale problematieken willen aanpakken. In de complexiteit van situaties kunnen we bovendien indirecte en onbedoelde gevolgen van sociale interventies over het hoofd zien. Het uiteenrafelen van de verstrengelingen van capabilities en/of functionings is essentieel om goede sociale interventies en goed sociaal beleid uit te stippelen (Wolff en De-Shalit 2007).

En het sociaal werk?

Precies de hierboven vermelde complexiteit is eigen aan de praktijk van het sociaal werk. Sociaal werkers zijn bij uitstek gewend om integraal te kijken en te handelen. Ze hebben oog voor diverse leefgebieden en de wisselwerking daartussen.

Een belangrijk voordeel van de capabilitybenadering is dat, als we over een capability spreken, we ook altijd structurele factoren in de omgeving meenemen, aangezien deze het conversieproces beïnvloeden. Het handelen van sociaal werkers zou zich dus niet alleen moeten richten op persoonlijke-individuele factoren maar nadrukkelijk ook op structurele omgevingsfactoren.

Door te redeneren in termen van capabilities die invloed hebben op andere capabilities of functionings, is het beter mogelijk inzicht te krijgen in de verschillende factoren die van belang zijn in een situatie en in hoe deze factoren zich tot elkaar verhouden.

Onderscheid kunnen maken tussen capabilities (de vrijheden of mogelijkheden) en functionings (het functioneren op een specifiek domein) is van belang voor sociaal werkers, omdat dit sociaal werkers helpt op een adequate manier te reageren op de situatie. Stel, iemand verkeert in slechte gezondheid. De discussie hierover wordt veel genuanceerder als we daarin meenemen of iemand daadwerkelijk de mogelijkheid heeft om zijn gezondheid te verbeteren als hij dat wil. Denk hierbij aan de in verhouding hogere prijs van verse voedingsmiddelen ten opzichte van bewerkt voedsel. De lage prijs brengt mensen met lage inkomens ertoe om vooral de goedkopere, maar ongezondere, bewerkte producten te kopen. Het zou onrechtvaardig zijn als we in die context *alleen* de persoon verantwoordelijk houden voor diens 'slechte' voedingspatroon of slechte gezondheid, en zeker als deze geen mogelijkheden of keuzes heeft om het anders te doen. De insteek in zo'n situatie is dat we de keuzemogelijkheden van deze persoon moeten vergroten. We moeten dus op zoek gaan naar realistische alternatieven waaruit deze persoon kan kiezen, alternatieven die de gezondheid van deze persoon ten goede komen.

5.2.3 Keuzemogelijkheden

Het derde aandachtsgebied betreft het idee van vrije keuze. In de kern komt dit neer op het idee van zelfbepaling. De vraag is of mensen wel zo rationeel keuzes maken als de idee van de *homo economicus* veronderstelt. Uitgangspunt van de *homo economicus* is dat mensen keuzes maken uit een aantal mogelijkheden op basis van een afweging over welk alternatief hun voorkeur heeft omdat ze daar het meeste profijt van hebben. Economen gaan er daarbij doorgaans van uit dat mensen deze afweging rationeel maken, dat wil zeggen dat ze bewust en bij hun volle verstand het alternatief van hun voorkeur kiezen. Het is maar zeer de vraag of dit wel altijd zo is.

Adaptieve preferenties

Uit (sociaal)psychologisch onderzoek blijkt dat mensen zich op allerlei niet-rationele manieren laten beïnvloeden bij het tot stand komen van hun keuzes. De capabilitybenadering gebruikt hiervoor de term *adaptieve preferenties* – ook wel *adaptieve voorkeuren* genoemd. Deze *adaptieve preferenties* vormen een soort verzamelbak van niet-rationeel beïnvloede keuzes (Elster 1983). De term *adaptieve preferenties* komt voort uit het idee dat menselijke voorkeuren en waarden voor een groot deel het resultaat zijn van de sociale situatie waarin ze gevormd zijn (Terlazzo 2015). Ze zijn het gevolg van onze socialisatie. Terlazzo (2015) benoemt *adaptieve preferenties* als 'niet-autonome voorkeuren'. De eigen (autonome) voorkeuren worden hierdoor vertroebeld. Mensen lijken rationeel te kiezen voor iets wat ze denken te waarderen, maar ze kiezen in de realiteit niet vrij. Mensen kiezen vaak op basis van geïnternaliseerde sociale normen en ze passen daarbij hun keuzes naar beneden toe aan. Die keuzes weerspiegelen dan niet per se het belang van de persoon zelf. *Adaptieve preferenties* vormen een probleem als mensen geen eigen of autonome keuzes kunnen maken of wanneer *waardevolle* en *daadwerkelijke* alternatieven ontbreken.

Kijken we als voorbeeld naar vrouwen in topposities van organisaties. Hoewel vrouwen vaak hogere kwalificaties hebben dan mannen, blijft het aandeel vrouwen in topposities laag. Dat is zo onder hoogleraren aan de universiteit, maar ook aan de top van de politiek. Het beeld dat vrouwen zorgzaam zijn en als moeder een belangrijke taak hebben in de opvoeding kan de carriërvoorkeuren van vrouwen beïnvloeden. Het gaat er dan niet om dat vrouwen per se de ambitie moeten hebben voor een toppositie, maar om de geïnternaliseerde beeldvorming dat dit in onze samenleving niet beantwoordt aan de verwachtingen die worden gesteld aan een vrouw. Dit beperkt de keuzevrijheid van vrouwen. Vrouwen hebben in dit opzicht niet dezelfde keuzemogelijkheden als mannen, omdat zijzelf of anderen rondom hen de ambitie voor een toppositie als niet reëel en misschien zelfs niet wenselijk beschouwen. Anders dan bij de sociale conversiefactoren gaat het hier dus om beeldvorming die mensen zich eigen hebben gemaakt en die hun keuzevrijheid beperkt. *Adaptieve preferenties* zijn gekoppeld aan voorkeuren en niet aan de persoon als geheel. Diezelfde vrouwen uit het voorbeeld van vrouwen in topposities kunnen op andere gebieden helemaal niet belemmerd worden door deze beeldvorming over vrouwen. Bijvoorbeeld als het gaat om invulling van de vrije tijd of deelname aan sport. Om autonome voorkeuren te ontwikkelen en dus *adaptieve voorkeuren* tegen te gaan, is het noodzakelijk om het kritisch vermogen van mensen te versterken (Terlazzo 2015).

Diversiteit en keuzevrijheid

De nadruk op autonome keuzemogelijkheden in de capabilitybenadering heeft als onmiddellijk gevolg dat er geen 'standaard beste uitkomsten' van keuzes zijn. Omdat personen op grond van persoonlijke voorkeuren verschillende keuzes kunnen maken, zullen ze daarmee tot alternatieve invullingen van hun levens komen. Zo kan de een op grond van een hang naar avontuur besluiten om een baan te zoeken in het buitenland, terwijl een ander in een vergelijkbare situatie besluit om te blijven wonen en werken in de omgeving waar hij of zij is opgegroeid. Beide zijn gelijkwaardige keuzes als ze in vrijheid gemaakt worden. Het gevolg is dat het behoeftepatroon en de toekomstperspectieven voor de eerste persoon anders zullen zijn dan voor de tweede. Anders gezegd: de capabilitybenadering nodigt ons uit om *menselijke diversiteit* als een fundamenteel gevolg van keuzevrijheid te zien. Dit staat los van de verschillen tussen mensen die niet op basis van keuzes tot stand zijn gekomen, maar die al bij geboorte aanwezig waren (culturele context, genen ...) en die ook een belangrijk aspect van *menselijke diversiteit* vormen. Maar keuzevrijheid volgt dus ook uit diversiteit: als mensen

van elkaar verschillen, zullen ze verschillen in hun behoeften. Dat betekent dat ze andere keuzes zullen maken over wat ze nastreven of denken nodig te hebben. Diversiteit en keuzevrijheid zijn dus heel fundamenteel verweven.

► DIVERSITEIT ↔ KEUZEVRJHEID

Het begrip capability geeft uitdrukking aan diversiteit en keuzevrijheid. In de terminologie van Sen (1999) is *capability* een synoniem van *een inhoudelijke vrijheid*. Het lidwoord 'een' wordt hier bewust gebruikt, om weer te geven dat er verschillende, van elkaar te onderscheiden inhoudelijke vrijheden zijn.

Zo kan het zijn dat mensen in een repressief regime wel de vrijheid hebben om te beslissen hoe zij hun eigen gezinsleven vorm willen geven – hoeveel kinderen, welke opvoedingsstijl, welke onderlinge verhoudingen enzovoort. Tegelijk kunnen zij dan niet de vrijheid hebben om invloed uit te oefenen op het politiek bestuur of de inrichting van de samenleving, omdat het hun niet wordt toegestaan publiek hun mening te uiten. Vrijheid op één domein kan dus in de realiteit best samengaan met *onvrijheid* op een ander domein. Dit bevestigt wat we eerder stelden: de verschillende vrijheden, capabilities dus, zijn theoretisch onafhankelijk van elkaar. Ze uiten zich in de principiële keuzemogelijkheden die iemand heeft.

En het sociaal werk?

Diversiteit erkennen klinkt erg wenselijk en aantrekkelijk voor het sociaal werk, maar toch stuiten we in het dagelijks leven op veel sociale processen waarin menselijke diversiteit juist wordt *ontkend*. Denk bijvoorbeeld aan het instellen van *one-size-fits-all*-oplossingen zoals bij sommige zorg in natura of gemeentelijke voorzieningen. De tegenovergestelde beweging zou kunnen liggen in persoonsgebondenbudget-achtige (PGB) oplossingen waarbij mensen zelf hun eigen oplossingen kunnen kiezen. Een oorzaak van onvoldoende tegemoetkomen aan diversiteit kan ook zijn dat de normen van de eigen groep als absoluut worden gezien, en die van een andere groep als inferieur worden beschouwd (Nussbaum 2000; Sen 2006). De waardigheid van mensen met een andere afkomst of andersdenkenden wordt daarmee ontkend. Dat kan een gevaar vormen voor vreedzame en pluriforme samenlevingen. Het werkt polarisering in de hand als mensen zich terugtrekken binnen de eigen groep en hun standpunten jegens anderen verharderen.

We illustreren de relevantie van keuzemogelijkheden in het sociaal werk aan de hand van een casus over zelfredzaamheid.

Casus zelfredzaamheid

In het Nederlandse beleidsdiscours van het afgelopen decennium wordt sterk de nadruk gelegd op de eigen regie van de burger en het vergroten van zelfredzaamheid, autonomie en zelfbepaling. Een voorbeeld van een instrument dat deze lijn volgt is de zogeheten Zelfredzaamheid-Matrix (ZRM) (Lauriks et al. 2013). De ZRM kan gehanteerd worden om een inschatting te maken van de mate van zelfredzaamheid van een persoon op verschillende levensdomeinen. Veel gemeenten eisen van sociaal werkers dat zij de ZRM invullen, niet zelden om administratieve en bestuurlijk vooropgestelde redenen. De professional vult de matrix in, al dan niet in gesprek met de cliënt, aan de hand van voorbeeldbeschrijvingen voor de mate van zelfredzaamheid op elk van de te scoren domeinen. Het is echter de vraag of de ZRM en gelijksoortige instrumenten voldoende onderscheid maken tussen

capabilities en functionings. Ze zijn vooral gericht op een inschatting van het *huidig* functioneren en laten daarin niet meewegen wat de mate is van individuele vrijheid (de capabilities) waarbinnen dat functioneren tot stand is gekomen (Brummel 2017). Veel sociaal werkers zijn dan ook kritisch over een te strikte, gestandaardiseerde toepassing van de ZRM. Zelfredzaamheid is vanuit een perspectief op de integrale persoon geen 'standaard'. Deze instrumenten ontnemen het zicht op de persoon in diens context en op een brede aanpak van interventies. Juist de capabilitybenadering kan hier sociaal werkers handvatten aanreiken om te contextualiseren en daarmee tot een genuanceerder oordeel te komen.

Diversiteit als normatief kernbegrip

Het mag inmiddels duidelijk zijn dat diversiteit een normatief kernbegrip is in de capabilitybenadering. Het erkennen van de mogelijkheid voor een individu om zelf het leven vorm te kunnen geven zoals hij dat wil, impliceert het erkennen van de individuele wensen. En het impliceert samen zoeken naar praktische mogelijkheden om te realiseren wat individuele mensen willen realiseren. Om te bereiken dat mensen daarbij zo veel mogelijk de eigen regie voeren, moet de sociaal werker hen ondersteunen in het maken van reële of redelijke keuzes. Wat reëel is, is daarbij afhankelijk van de mogelijkheden die mensen zelf hebben en van de mogelijkheden die vanuit de omgeving worden geboden.

- De capabilitybenadering geeft sociaal werkers een kapstok waarmee ze aandacht kunnen hebben voor de reële keuzemogelijkheden van mensen, voor wat deze keuzemogelijkheden beperkt, en voor het uitgangspunt dat mensen verschillende keuzes kunnen en mogen maken.

Verschillende vormen van verborgen sociale ongelijkheden, zoals stigma's, gebrek aan reflectie over eigen mogelijkheden, maar ook (te) hoge verwachtingen ten aanzien van autonomie en zelfredzaamheid kunnen keuzes van mensen onterecht beperken. Het sociaal werk zou zich moeten richten op het bieden van ondersteuning aan mensen zodat zij zelf invulling kunnen geven aan een voor hen betekenisvol leven samen met anderen. Het sociaal werk zou zich daarbij kunnen laten inspireren door de capabilitybenadering.

5.2.4 Structurele patronen van sociale ongelijkheid

Het vierde aandachtsgebied betreft de structurele patronen van sociale ongelijkheid die het functioneren van individuen beïnvloeden. De capabilitybenadering is in essentie gericht op sociale rechtvaardigheid en het is daarbij van belang om te kijken naar structurele patronen die sociale rechtvaardigheid in de weg staan. Het gaat daarbij om regels of opvattingen, zoals sociale normen, die gangbaar zijn in een samenleving of die in wetgeving zijn verankerd en die op de een of andere wijze sociale ongelijkheid van gemarginaliseerde groepen in stand houden.

Een goede illustratie hiervan is stigmatisering van mensen met een beperking. Er zijn verschillende vormen van stigma te onderscheiden (zie ► H. 13). Mensen die gestigmatiseerd raken, worden in negatieve zin afwijkend gevonden. Om die reden worden ze gemeden, afgevoerd of gediscrimineerd. Dit draagt bij aan tegenstellingen tussen groepen en aan 'wij en

zij'-denken. Het ondermijnt het draagvlak voor diversiteit. Naarmate iemand stigmatiserende beelden over zichzelf internaliseert ('dit normaal gaat vinden'), zal dat ook nadelige effecten hebben op de persoon zelf: hij of zij zal zichzelf als afwijkend of minderwaardig beschouwen. Dit wordt zelf-stigma genoemd en heeft sterke overeenkomsten met het begrip 'adaptieve preferenties' dat in de vorige paragraaf al aan de orde kwam. Bij beide gaat het om internaliseren van heersende sociale normen.

Robeyns (2016) stelt dat we als samenleving de plicht hebben om te onderzoeken hoe structurele patronen van ongelijkheid de keuzemogelijkheden van individuen beïnvloeden.

De sociale werkelijkheid is uitermate complex en verschillende mechanismen werken negatief in op de mate waarin mensen hun capabilities kunnen omzetten in het functioneren van hun keuze. Veel van die mechanismen kunnen zichzelf niet of nauwelijks beïnvloeden. Denk bijvoorbeeld aan structurele belemmeringen die voortkomen uit wetgeving of procedures en die capabilities negatief kunnen beïnvloeden. Sociaal woonbeleid is daar een voorbeeld van (zie ► H. 9). Structurele belemmeringen hebben tot gevolg dat er mechanismen van ongelijkheid optreden in de andere kernelementen van de capabilitybenadering: hulpbronnen, de conversiefactoren of individuele voorkeuren. Daardoor stagneert de individuele ontwikkeling van mensen of pakt ze negatief uit.

En het sociaal werk?

Voor sociaal werkers betekent dit: wees alert en kritisch op patronen die sociale ongelijkheid in stand houden. Dit is geen gemakkelijke opgave, aangezien sociaal werkers zelf ook onderdeel zijn van die samenleving. Weeghel (Weeghel et al. 2016) beargumenteert dat sociaal werkers ook zelf stigmatiserende vooroordelen hebben. Sociaal werkers kunnen de capabilitybenadering hanteren als kader voor een stevige zelfreflectie. Als het gaat om sociale ongelijkheid komt opnieuw het normatieve karakter van de capabilitybenadering naar voren. Daarbij is de capabilitybenadering als professionele lens toe te passen: ze laat zich alleen vertalen naar de beroepspraktijk vanuit de eigen normatieve professionaliteit van de betrokken werker. De capabilitybenadering is dus geen kunstje dat je kunt toepassen.

- De capabilitybenadering is geen kunstje dat je kunt toepassen. De capabilitybenadering biedt een ethisch kader voor sociaal werkers waarmee zij in het dagelijkse werk met mensen ook het eigen kritische vermogen kunnen versterken.

5.3 Kijken vanuit het sociaal werk naar de capabilitybenadering

De capabilitybenadering heeft relatief recent een hoge vlucht genomen. Sinds de publicatie van *Development as freedom* van Amartya Sen (1999) en *Women and human development* van Martha Nussbaum (2000) lijkt de benadering steeds meer mensen in onderzoek, beleid en praktijk te inspireren. In ► par. 5.2 is vanuit het perspectief van de capabilitybenadering gekeken hoe we de uitgangspunten van de benadering kunnen toepassen in het sociaal werk. Anderzijds kunnen sociaal werkers met hun kennis en kunde een goede aanvulling bieden op het wetenschappelijk discours over de capabilitybenadering. Met andere woorden: Is het ook de moeite waard om te onderzoeken op welke manier sociaal werkers de capabilitybenadering kunnen inspireren of verrijken? Om deze vraag goed te kunnen beantwoorden is het goed om allereerst terug te grijpen op de 'global definition' van sociaal werk die is opgesteld door de IFSW en de IASSW in Melbourne 2014 (IFSW 2014).

IFSW-definitie

Sociaal werk is een praktisch gebaseerd beroep en een academische discipline die sociale verandering en ontwikkeling, sociale cohesie, empowerment en bevrijding van mensen bevordert. Principes van sociale rechtvaardigheid, mensenrechten, collectieve verantwoordelijkheid en respect voor diversiteit staan centraal in het sociaal werk. Onderbouwd door sociaalwerktheorieën, sociale wetenschappen, menswetenschappen en inheemse en lokale vormen van kennis, engageert sociaal werk mensen en structureren om levensuitdagingen en problemen aan te pakken en welzijn te bevorderen (Braber en Tirions 2016).

Op het eerste gezicht lijkt er niet zoveel verschil te zijn tussen de capabilitybenadering en de 'global definition' van het sociaal werk en lijkt het vanzelfsprekend te stellen dat de benadering fundamenteel geeft aan het denken en handelen in het sociaal werk. Het is echter ook voorstelbaar dat deze stelling bij sociaal werkers vragen doet rijzen. In de volgende paragrafen wordt op basis van vijf vragen ingegaan op de betekenis van de capabilitybenadering vanuit het perspectief van het sociaal werk.

5.3.1 Wat de professional wel en niet kan doen

Wat betekent sociaal werk vanuit de capabilitybenadering voor wat de professional wel en niet kan doen? Zowel het sociaal werk als de capabilitybenadering gaat uit van een integraal mensbeeld. In het sociaal werk kunnen verschillende mensbeelden inspiratie bieden, waaronder een maatschappijkritische benadering of een meer persoonsgerichte benadering (Donkers 2001). Het mensbeeld achter de capabilitybenadering is in ieder geval maatschappijkritisch. We kunnen het mensbeeld van de capabilitybenadering echter ook opvatten als een combinatie van maatschappijkritische en persoonsgerichte benaderingen, omdat ze het individueel menselijk functioneren steeds in de context van de samenleving beschouwt. Dit past uitermate goed bij de 'global definition' van sociaal werk.

Om een goed leven te leiden, zijn voor een individu zowel keuzemogelijkheden als het mogelijk maken van die keuzes van belang. Zijn de keuzemogelijkheden daadwerkelijk beschikbaar en heeft de persoon de vermogens en vaardigheden om zelf invulling te geven aan het leven waar hij of zij waarde aan hecht? Dit betekent dat de focus altijd op de interactie tussen de persoon en zijn omgeving moet liggen. Het betekent echter ook dat een paternaliserende houding, waarbij de sociaal werker bepaalt wat goed is voor de cliënt, niet past.

Het gaat immers niet alleen om de maakbare samenleving als doel op zichzelf, maar om het maakbaar zijn van die samenleving door alle individuen die er deel van uitmaken en voor wie de samenleving een middel is waarmee zij zelf hun levens vorm kunnen geven. Het gaat hier dus om het faciliteren van positieve vrijheid (Berlin 1969): het actief mogelijk maken van de individuele vrijheid van het individu om zelf te kiezen hoe hij of zij het leven vorm wil geven. Anderen dan het individu moeten zich inspannen om de daarvoor nodige middelen beschikbaar te stellen. Dit staat in contrast met het begrip negatieve vrijheid, waarin het vooral gaat om het vermijden van bemoeienis door anderen. Positieve vrijheid veronderstelt juist wel bemoeienis van anderen, maar op een zodanige wijze dat de bemoeienis juist de uitoefening van die vrijheid voor het individu mogelijk maakt.

5.3.2 De bekende thema's in het sociaal werk

Hoe verhouden bekende thema's in het sociaal werk zich tot de capabilitybenadering? Thema's waarmee het sociaal werk zich vanouds bezighoudt, zijn onder meer armoede, ongelijkheid en eenzaamheid. De huidige sociaalwerkpraktijk stelt een aantal uitgangspunten voorop:

- de mens centraal stellen;
- werken aan gemeenschapsvorming;
- de focus op zelfredzaamheid;
- de verhouding tussen individuele en collectieve arrangementen.

In het sociaal werk wordt op verschillende manieren aan deze uitgangspunten gewerkt. De uitgangspunten worden sterk bepaald door het beleidsmatige discours of de politieke wind die door een samenleving waait. Zowel in Nederland als in Vlaanderen is daarvan de impact te zien. De capabilitybenadering kan een conceptueel kader bieden om de bekende thema's voor het sociaal werk kritisch af te zetten tegen het dominante beleidsdiscours of de heersende politieke opvattingen.

In de tijd van sociale transformatie van de West-Europese welvaartstaten ligt sterk de nadruk op een mensbeeld waarin individuen meer verantwoordelijkheid nemen voor zichzelf en elkaar. Daarbij trekt men de conclusie dat het heersende model van een verzorgings- of welvaartsstaat niet meer houdbaar is. Deze conclusie wordt in de praktijk vaak geëkaapt voor politieke doeleinden, door een neoliberale ideologie naar voren te schuiven van 'ieder voor zich' en van zo weinig mogelijk bemoeienis van anderen. Er wordt nauwelijks een discussie gevoerd over de gevolgen van een dergelijke ideologie voor de belangrijke maatschappelijke thema's die zijn verbonden aan de sociale transformatie. De onderliggende thema's – armoede, ongelijkheid en eenzaamheid – zijn niet veranderd door de neoliberale ideologie. De opvattingen over *hoe* we streven naar vermindering van armoede kunnen dan uiteenlopen, over de noodzaak van het tegengaan van armoede zijn velen (zeker binnen het sociaal werk) het wel eens. Dat mensen kunnen lijden onder eenzaamheid en sociaal isolement is een zekere constatering, wel kunnen we van mening verschillen over hoe we dat lijden adequaat zouden kunnen aanpakken. De capabilitybenadering kan hier het inzicht aanreiken dat we een scherp onderscheid moeten maken tussen de *doelen* en de *middelen* om die doelen te bereiken. De capabilitybenadering creëert de ruimte om de verschillende manieren om die *doelen* te bereiken, als *middelen* te evalueren en die middelen af te zetten tegen andere middelen. Bij de evaluatie van een sociale interventie kan de vraag bijvoorbeeld zijn: Leidt de interventie tot de ontwikkeling van realistische mogelijkheden voor de betrokken mensen? Door de capabilitybenadering toe te voegen aan het theoretisch instrumentarium van de sociaal werker kan het gesprek gaan over *hoe de doelen te bereiken* in plaats van – zoals al te vaak gebeurt – de focus puur te richten op de middelen.

En wat levert dit op voor de capabilitybenadering? Het sociaal werk kan met behulp van empirie en praktijkkennis de theorievorming in de capabilitybenadering rond kwesties als armoede, ongelijkheid en eenzaamheid verrijken.

5.3.3 De gangbare benaderingen in het sociaal werk

Hoe verhoudt de capabilitybenadering zich tot gangbare benaderingen in het sociaal werk? In het sociaal werk zijn in de afgelopen decennia verschillende benaderingen tot wasdom gekomen. Zo kennen we onder andere verschillende krachtgerichte methodische

benaderingen gebaseerd op het empowermentparadigma (Driessens en Regenmortel 2006), de presentietheorie (Baart 2004) en het netwerkgerichte community development (Gilchrist 2009; Putnam 2000). Over het algemeen wordt gesteld dat we de capabilitybenadering moeten zien als een paraplubenadering: uitgaande van een aantal centrale stellingen heb je domeinspecifieke kennis en methoden nodig om de capabilitybenadering te operationaliseren (Robeyns 2006). Het zal van de specifieke sociaalwerkbenadering afhangen hoe dat precies vorm krijgt.

5.3.4 Nu komt er alweer iets nieuws bij

Nu komt er alweer iets nieuws bij, deed ik het dan niet goed? Sociale praktijken zijn notoir weerbarstig. Dat komt bijvoorbeeld doordat gedrag van mensen, en dat van professionals dus ook, vaak routinematig tot stand komt. Bij een gedragsroutine is het net als bij een ingesleten spoor op de weg: het kost moeite om eruit te komen. Als iemand iets al jaren op dezelfde manier doet, dan is het zeer lastig voor die persoon om dat nu ineens anders te gaan doen. Daarnaast is menselijk gedrag ook meervoudig te duiden; je kunt het op verschillende manieren interpreteren en het kan vaak vanuit verschillende perspectieven een andere betekenis hebben. Zo zijn sociaal werkers gewend geraakt aan een uitgebreide registratie van activiteiten, omdat de opdrachtgever dat vraagt, maar ook omdat professionals daarmee hun plaats in de systemen borgen (het belang van goede rapportages/controle), of omdat daarmee het gedane werk tastbaar wordt. Wat er in die praktijken wel eens vergeten wordt, is dat het sociaal werk uiteindelijk een *middel* is om het welzijn van mensen te bevorderen. Het is dus geen doel op zichzelf om sociaal werk in stand te houden. Het sociaal werk ontleent zijn bestaansrecht aan de mate van nut die het heeft als middel tot het doel van het bevorderen van menselijk welzijn. De kwestie wordt dan veeleer: Hoe zorgen we ervoor dat dat nut zo groot mogelijk is?

Nuttig sociaal werk

Een praktische oplossing voor de kwestie 'Hoe zorgen we ervoor dat het nut van sociaal werk zo groot mogelijk is?' is om een kritisch perspectief van buiten toe te laten. In dat kritisch perspectief worden sociaalwerkpraktijken niet als doel op zichzelf gezien, maar komen ze in verhouding tot een hoger doel te staan. Dat hogere doel, zoals in de IFSW-definitie wordt gesteld, is het sociaal welzijn van mensen. Ook in de capabilitybenadering wordt dat zo gesteld. Op het eerste gezicht is er dus geen verschil. Echter, de capabilitybenadering stelt dat er ook andere middelen mogelijk zijn om de kwaliteit van leven te bevorderen dan alleen de middelen waarop het sociaal werk zich richt. Daarmee verbreedt de capabilitybenadering het perspectief. Denk aan macro-economische maatregelen om inkomensongelijkheid tegen te gaan, of nieuwe technologie voor het zuiveren van drinkwater dan wel het breed beschikbaar komen van internettoegang; deze zaken beïnvloeden de kwaliteit van leven van mensen in de samenleving, maar vallen buiten het werkgebied (en de invloedssfeer) van de sociaal werker. Je bewust zijn van een dergelijk breed perspectief, betekent dat je als sociaal werker de aansluiting met dergelijke kwesties moet zoeken. Je kunt dan met jouw specifieke kennis sectoren ondersteunen die zich met andere kwesties bezighouden.

- **Het is zinnig om de capabilitybenadering niet als een volgende hype te beschouwen, maar om haar te benutten, omdat ze nieuwe zoeklichten biedt om weerbarstigste sociale praktijken te verlichten en daarmee invloed uit te oefenen op menselijk welzijn.**

5.3.5 Samenwerken en de betekenis voor mijn praktijk

'Ik kan samenwerken met zorgprofessionals, economen, beleidsmakers, juristen, pedagogen en psychologen, maar wat betekent dat dan voor mijn praktijk?' Het antwoord op deze vraag ligt in lijn met de vorige paragraaf. De capabilitybenadering wordt in verschillende disciplines als een krachtig theoretisch kader erkend en als sociaal werkers goed thuis zijn in de concepten en redeneringen van de capabilitybenadering hebben zij een uitgelezen kans om te laten zien waar hun expliciete meerwaarde ligt. Bestaande kaders en systemen (zoals sociale disciplines) bieden stabiliteit, zekerheid en duidelijkheid voor de beroepsuitoefening, maar naar buiten toe worden die niet altijd gewaardeerd. Vanuit het centraal stellen van de kwaliteit van leven in de capabilitybenadering, telt voor de professional wat hij of zij kan bijdragen aan de grote ethische vragen over ongelijkheid en rechtvaardigheid in de dagelijkse praktijk. Deze vragen zijn geen exclusief eigendom van een enkel domein. Het bestaan van een gezamenlijke taal of een gezamenlijk kennistheoretisch kader betekent in dit verband een enorme vooruitgang.

- Als verschillende beroepsgroepen gebruikmaken van de concepten uit de capabilitybenadering wordt het eenvoudiger om met elkaar te communiceren. En dat niet alleen: het wordt irrelevant vanuit welke disciplinair-historische traditie je redeneert. Het gezamenlijke doel is dan immers de kwaliteit van leven van het individu.

Er ontstaat een gemeenschappelijk speelveld waarin elke discipline een eigen bijdrage levert aan hetzelfde streven. Maar zelfs als andere disciplines gebruikmaken van alternatieve theoretische kaders kunnen sociaal werkers met behulp van de capabilitybenadering nog steeds een kritisch redeneerproces aangaan over doelen en middelen. Aansluitend hierop gaan we in de volgende paragraaf dieper in op de capabilitybenadering als gemeenschappelijk kader.

5.4 Een gemeenschappelijk kader

Volgens Den Braber (2015, pag. 12) verschaft de capabilitybenadering het sociaal werk een theoretische grondslag voor het professionele handelen op drie niveaus. Allereerst vormt de capabilitybenadering een handelingskader voor alle vormen van sociaal werk, zoals casework, groepsgericht sociaal werk en gemeenschapsontwikkeling. In dit handelingskader kunnen sociale professionals hun werkwijze koppelen aan de uitgangspunten van de capabilitybenadering bij het creëren van mogelijkheden en het bevorderen van vrijheid van mensen om het leven te leiden dat ze graag willen leiden. Ten tweede biedt de capabilitybenadering een normatief kader dat aansluit bij de geldende 'global definition' van sociaal werk en de bijbehorende waarden. Hiermee wordt afstand genomen van een puur instrumentele benadering van sociaalwerkinterventies: uiteindelijk telt dat wat individuele mensen ten goede komt. Ten derde biedt de capabilitybenadering een evaluatief kader om de interventies die in het sociaal werk worden toegepast, te kunnen beoordelen op hun meerwaarde voor het welzijn van de individuen die het betreft.

De capabilitybenadering biedt een dergelijk kader ook voor andere wetenschappen, bijvoorbeeld filosofie, economie, sociologie, antropologie, psychologie, en voor andere toegepaste beroepen, zoals het ontwikkelingswerk, politiewerk, onderwijs, planologie en

personeelsbeleid. Ze is niet het enige mogelijke of relevante theoretische kader, maar ze noopt tot stellingname vanuit de specifieke normatieve uitgangspunten van individueel welzijn en diversiteit. Als de centrale uitgangspunten worden onderschreven zijn deze concepten uit de capabilitybenadering relevant voor alle bovengenoemde domeinen. Zo zijn er verschillende toepassingen ontwikkeld voor onder andere capabilities in arbeid (Klink et al. 2016), de capabilitybenadering als basis voor curriculumontwikkeling in het onderwijs (Walker 2012) en als kader voor duurzaam ontwikkelingswerk. Kortom: de capabilitybenadering verschaft verschillende vakgebieden zowel theoretisch als praktisch de mogelijkheid tot een gezamenlijk fundament. Steeds stellen we daarbij menselijke ontwikkeling of kwaliteit van leven van individuen als eenduidig einddoel. De verschillende vakgebieden moeten we dan steeds opvatten als middelen, en niet als doelen op zichzelf. Met dit fundament wordt het mogelijk om kennis en inzichten uit verschillende gebieden uit te wisselen en met elkaar te combineren.

- Als benadering is de capabilitybenadering nadrukkelijk nog geen methodiek, maar ze stimuleert een genuanceerde houding bij de kritische beschouwing van de praktijk en van het eigen aandeel van de sociaal werker.

Daarmee kunnen we met de capabilitybenadering inzicht krijgen in vele factoren en de interacties daartussen die een rol spelen in de levens van mensen. Een capabilitybenadering van sociaal werk biedt een zo integraal mogelijk perspectief. In plaats van een eenvoudige voorstelling van zaken zal het vaak gaan over het waarderen van de complexiteit in menselijke levens, juist omdat die levens in hun aard nu eenmaal complex zijn. Tevens zou de capabilitybenadering, mits adequaat geoperationaliseerd, een model kunnen bieden voor de professionele ontwikkeling van sociaal werkers en de legitimering van het vak (Gradener 2016; Gradener en Jansen 2016). Als namelijk in het sociaal werk inhoudelijk het welzijn en de positieve vrijheid tot ontplooiing van mensen centraal staat, lijkt het niet meer dan logisch om ook in de opleiding en de professionele ontwikkeling van sociaal werkers het welzijn en de ontplooiingsmogelijkheden van de werkers zelf een centrale rol te geven.

Om handvatten voor hun concrete handelen te verkrijgen zullen de sociale professionals dus actief een vertaling moeten maken van de essentiële begrippen uit de capabilitybenadering. Robeyns (2006, 2016) stelt dat de kernstellingen in de capabilitybenadering onmisbare elementen zijn om te kunnen spreken van een capability-(praktijk)theorie in een specifiek domein zoals het sociaal werk. Tegelijkertijd zal het niet altijd duidelijk zijn hoe bestaand professioneel handelen zich verhoudt tot deze kernideeën van de capabilitybenadering. Ook dat zullen we moeten expliciteren, met onderzoek naar de sociaalwerkpraktijken waarin de capabilitybenadering als theoretisch kader wordt gebruikt. Verschillende auteurs gaan in de praktijkhoofdstukken van dit boek in op deze vertaling in hun eigen specifieke deelgebied of met een specifieke doelgroep.

Concluderend biedt de capabilitybenadering dus mogelijkheden om verschillen tussen professies en disciplines te overbruggen, terwijl de diversiteit tussen de verschillende kennisgebieden gerespecteerd blijft. Dit geldt zowel ten aanzien van de verschillende bloedgroepen binnen het sociaal werk, als met betrekking tot andere wetenschappelijke disciplines. Zij dienen te beseffen dat zij uiteindelijk een gemeenschappelijk doel kunnen aannemen waaraan elk vak ten dienste staat: het welzijn van individuen in hun eigen omgeving.

5.5 Conclusie

We hebben geformuleerd wat de capabilitybenadering als kijkkader kan bieden aan het sociaal werk en wat we vanuit het sociaal werk kunnen zeggen over de capabilitybenadering. Met de capabilitybenadering verkrijgt het sociaal werk een conceptueel kader waarmee het een passende invulling kan geven aan de essentie van praktijken in het sociaal werk. De capabilitybenadering is niet alleen instrumenteel voor het sociaal werk, maar stimuleert ook tot zelfreflectie van sociaal werkers: hoe gaan wij eigenlijk met onze methoden en technieken om, met de relatie tussen onze cliënten en opdrachtgevers, met onze beroepsidentiteit(en). Daarbij verschaft de capabilitybenadering ook een morele noordpool die past bij het normatieve karakter van sociaal werk. In het voorwoord van dit boek benoemt Ingrid Robeyns dit als een 'moreel kompas'. Uiteindelijk is het doel van de sociaalwerkpraktijk niet op de eerste plaats het voortbestaan van het beroep van sociaal werker, maar staat de sociaal werker ten dienste van het stimuleren van menselijk welzijn, hetgeen niet uitsluitend het unieke domein van de sociaal werker is. De capabilitybenadering biedt als integrale sociaalwetenschappelijke benadering een breed vergezicht. Een veelheid van meer specifieke (praktijk)theorieën en werkmethodieken levert een geordend beeld op van wat er beschikbaar is aan kennis en inzichten over mensen en hun levens.

Het adopteren van de capabilitybenadering heeft ook consequenties voor de opleidingen in het sociaal werk. Verschillende deelvakken, zoals psychologie, economie of recht, zijn vaak losse componenten in een curriculum sociaal werk en ze komen doorgaans bij elkaar in integrale casuïstiek. Het ontbreekt aan een daadwerkelijk integraal kader waaraan de meervoudige aspecten van casuïstiek kunnen worden opgehangen. Daardoor is het voor studenten soms zeer moeilijk om het geheel te kunnen blijven zien. De capabilitybenadering geeft aanleiding om de verschillende aspecten meer expliciet aan elkaar te koppelen. Materiële, psychologische, sociologische maar ook ethisch-normatieve factoren kunnen consequent worden geprojecteerd op het conceptuele proces waarin mensen hulpbronnen via capabilities omzetten in functioneren. Consequent aandacht schenken aan dit integrale perspectief helpt studenten om overzicht te houden door 'zooming-in' (een specialistische en gedetailleerde kijk) te koppelen aan 'zooming-out' (een integrale kijk op kwaliteit van leven in brede zin) (Jansen et al. 2016) (zie ook ►H. 8).

In dit hoofdstuk zijn enkele van de vele mogelijke vragen beantwoord over de relatie tussen sociaal werk en de capabilitybenadering. We hebben echter niet expliciet gemaakt *hoe* de capabilitybenadering kan worden toegepast in het sociaal werk. Zijn er voorbeelden uit de beroepspraktijk of (praktijkgericht) onderzoek die aantonen dat de capabilitybenadering behulpzaam is in het bevorderen van welzijn? Die vraag vormt het uitgangspunt van de volgende hoofdstukken.

Concluderend kunnen we, vanuit het perspectief van het sociaal werk kijkend naar de capabilitybenadering, stellen dat het sociaal werk nuttige bijdragen kan leveren aan de centrale kwesties over welzijn, zoals die ook in de meer filosofische en economische literatuur worden bediscussieerd. We hopen echter vooral dat we hebben laten zien dat van de andere kant het sociaal werk veel kan hebben aan het adopteren van de capabilitybenadering als een krachtig en verhelderend kader: de kwaliteit van leven als de mate van uitdrukking van menselijke mogelijkheden in de praktijk. Dit zijn ingrediënten om dichter bij een antwoord te komen op die ene allesomvattende vraag: *Wat betekent het om mens in de wereld te zijn en wat is ervoor nodig om daarin tot bloei te kunnen komen?*

Literatuur

- Baart, A. (2004). *Een theorie van de presentie*. Amsterdam: Boom Lemma.
- Braber, C. den (2015). De capability approach in het sociaal werk in neoliberaal europa. *Maatwerk*, 5, 10–13.
- Berlin, I. (1969). *Two concepts of liberty*. Oxford: Oxford University Press.
- Braber, C. den, & Tirions, M. (2016). *De capability benadering. Voeding voor het sociaal werk van morgen?*
► <http://sociaal.net/analyse-xl/capability-approach>. Geraadpleegd op 6 juni 2016.
- Brummel, A. (2017). *Sociale verbinding in de wijk. Mogelijkheden voor sociale inclusie van wijkbewoners met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening* (proefschrift Radboud Universiteit, Nijmegen). Delft: Eburon.
- Donkers, G. (2001). *Veranderkundige modellen*. Soest: Uitgeverij Nelissen.
- Driessens, K., & Regenmortel, T. van (2006). *Bindkracht in armoede (Boek 1)*. Tiel: Lannoo.
- Elster, J. (1983). *Sour grapes: Studies in the subversion of rationality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ewijk, H. van (2014). *Omgaan met sociale complexiteit. Professionals in het sociale domein*. Amsterdam: SWP.
- Gilchrist, A. (2009). *The well-connected community: A networking approach to community development*. Bristol: The Policy Press, University of Bristol.
- Gradener, J. (2016). *Keys to the Community* (proefschrift). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Gradener, J., & Jansen, E. (2016). *Studying community-based social work practices, and the deliberating social worker: Lessons for further theoretical specifications*. Presentation at the European Conference for Social Work Research, March 29–April 1, Lisbon.
- International Federation of Social Workers (2014). *Global definition of social work*. ► <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>.
- Jansen, E., Zwikker, N., & Magnee, M. (2016). Sociale technologie in sociaal werk. In H. van Ewijk, F. Spierings, M. Spierts, & A. Sprinkhuizen (Red.), *Basisboek sociaal werk: Activeren, ondersteunen en verbinden* (3e druk), Amsterdam: Boom.
- Jansen, E., & Verharen, L. (2017). *Operationalizing the capability approach for social work practice and research*. Paper presented at the European Conference for Social Work Research, Aalborg.
- Klink, J. van der, Bültmann, U., Burdorf, A., Schaufeli, W., Zijlstra, F., Abma, F., et al. (2016). Sustainable employability – Definition, conceptualization, and implications: A perspective based on the capability approach. *Scandinavian Journal of Work, Environment and Health*, 42(1), 71–79.
- Lauriks, S., Buster, M. C. A., Wit, M. A. S. de, Weerd, S. van de, Tigchelaar, G., & Fassaert, T. (2013). *Zelfredzaamheid-Matrix*. Amsterdam: GGD Amsterdam.
- Nussbaum, M. (2000). *Women and human development: The capabilities approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Cambridge, MA: The Belknap Press.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster paperbacks.
- Robeyns, I. (2005). The capabilities approach: A theoretical survey. *Journal of Human Development*, 6, 93–117.
- Robeyns, I. (2006). The capability approach in practice. *Journal of Political Philosophy*, 14, 351–376.
- Robeyns, I. (2016). Capabilitarianism. *Journal of Human Development and Capabilities*, 17(3), 397–414.
- Sen, A. (2009). *The Idea of Justice*. Cambridge, MA: The Belknap Press.
- Sen, A. (2006). *Identity and violence: The illusion of destiny*. New York: Norton.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Snellen, A. (2014). *Basismodel voor methodische hulp- en dienstverlening in het sociaal werk: Een eclectisch-integratieve aanpak* (4e herziene editie). Bussum: Coutinho.
- Terlazzo, R. (2015). Conceptualizing adaptive preferences respectfully: An indirectly substantive account. *Journal of Political Philosophy*, 24(2), 206–226.
- Walker, M. (2012). Universities and a human development ethics: A capabilities approach to curriculum. *European Journal of Education*, 47, 448–461.
- Weeghel, J. van, Pijnenborg, G., Kienhorst, G., & Veer, J. van 't (2016). Proloog: Een onderschat probleem op de agenda. In J. van Weeghel, M. Pijnenborg, J. van 't Veer, & G. Kienhorst (Red.), *Handboek destigmatisering bij psychische aandoeningen: Principes, perspectieven en praktijken*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Wolff, J., & De-Shalit, A. (2007). *Disadvantage*. Oxford: University Press.